

Om lægen Axel Laurent-Christensen

En grønlandslæges arbejdsforhold i det 20. århundredes første halvdel

Indledning, redaktion og noter ved Bent Harvald og Kirsten McCord

Lægebådernes epoke er forbi. De var for dyre i drift, deres nyttevirkning var for ringe. Måske var lægebådernes vigtigste funktion den kontakt med omverdenen de betød, specielt for de mest isolerede bygder. Lægebådens besøg blev imødeset med forventning, af og til med spænding eller angstelse. Patienter kom med lægebåden hjem fra sygehuset, andre skulle afsted.

Mange lægebåde var opkaldt efter tidligere, skattede læger i Grønland. I Qaqortoq/Julianehåb hed den sidste lægebåd (1968-88) »Laurent«, opkaldt efter distriktslægen i årene 1930-50, Axel Laurent-Christensen, en i særlig grad elsket læge.

Axel Laurent-Christensen, 'Laurent' som han sædvanligvis kaldtes, af grønlænderne udtalt som 'Lorá', var født i landsbyen Jorlunde ved Slangerup den 27. april, 1895, som nummer 2 af 6 børn af landsbyens enelærer. I faderens skole blev han en mønsterelev med gode evner både i de matematiske og de musiske fag. Derfor blev han som 11-årig sat i Frederikssunds private realskole. I 1912 blev han privat dimitteret nysproglig student.

Han påbegyndte det medicinske studium, som han først afsluttede 10 år senere i 1922 med 2. karakter. Hans studietid var turbulent, men samtidig meget givende. Musik og teater tog meget af hans tid.

Han meldte sig i 1919, altså før studierne var afsluttet, som korpslæge til den estiske frihedskamp, hvor han deltog i to perioder, sidst som 'hjælpe-læge' ved den såkaldte 'Valdemar Sejr Ambulance' udsendt af Dansk Røde Kors. Som led i sin kirurgiske uddannelse og tillige for at kunne tjene penge til studierne og til uddannelseshjælp til sine yngre søskende havde han i løbet af studietiden adskillige vikariater, således ved sygehusene i Grenå og Skive.

Efter embedseksamen var han vikar i lægepraksis, før han i juni 1923 tiltrådte stillingen som distriktslæge i Asiaat/Egedesminde, hvor han var ansat i alt i 3½ år. I årene 1927-

Bent Harvald, f. 1924 i København, professor i intern medicin ved Odense Universitetshospital 1969-94. Har i flere perioder fungeret som overlæge ved medicinsk afdeling på Dronning Ingrid's Hospital. Har skrevet adskillige videnskabelige og populære artikler om Grønlands sundhedsforhold, herunder om Grønlands medicinske historie.

Kirsten McCord, f. 1927 i København, Bachelor of Arts, University of Houston 1973, Socionom, RUC 1976. Søsterdatter til Axel Laurent-Christensen, til hvem hun livet igennem har været nært knyttet. Har således i længere perioder boet sammen med ham, både i USA, Mellemøsten og Danmark.

30 var han tilbage i Danmark. Dels gennemgik han sin turnustjeneste ved Århus Kommunehospital, dels var han reservelæge ved Hornsyld Sygehus, hvor han blev kirurgisk trænet under vejledning af overlæge Holger Thorborg¹.

I 1930 søgte Laurent tilbage til Grønland, og fik nu stilling som distriktslæge i Qaqortoq/Julianehåb. I denne stilling forblev han, indtil han i 1950 forlod Grønland på grund af manglende avancementsmuligheder.

Han fik så ansættelse i Aklavik i det nordvestligste hjørne af North West Territories, Canada. Her var han så i ca. 5 år, før han fortsatte på sin bevægede vej gennem livet².

Han ønskede at komme til Alaska for stadig at kunne arbejde med Eskimoer, hvilket imidlertid krævede, at han først havde været ansat i selve USA. For at få de nødvendige papirer måtte han yderligere vente hen mod et år, en tid han så tilbragte med studier af indiansk arkæologi og etnografi i Mexico, Guatemala, Salvador og Honduras.

I USA blev han ansat ved staten Maryland's tuberkulosehospitalet, angiveligt med løfte om at komme til Alaska ved førstkomende lejlighed, en lejlighed som imidlertid aldrig viste sig. Selv mente han, at dette var på grund af hans efterhånden fremskredne alder.

I 1963 fik han som 68-årig sit første myokardieinfarkt (blodprop ved hjertet). Dette tvang ham til at gå på pension. Han genoptog dog snart sine rejseaktiviteter, og under ophold på Haiti påtog han sig igen lægearbejde, nu ved et missionshospital, hvor han i næsten et år var beskæftiget med tropesygdomme.

Laurent's sidste år tilbragte han i nær kontakt med familie og venner. Han boede således hos en niece³ i henholdsvis Cairo og Houston, Texas, indtil han i slutningen af 1967 vendte tilbage til Danmark, hvor han bosatte sig i København. Under ferieophold i Marokko fik

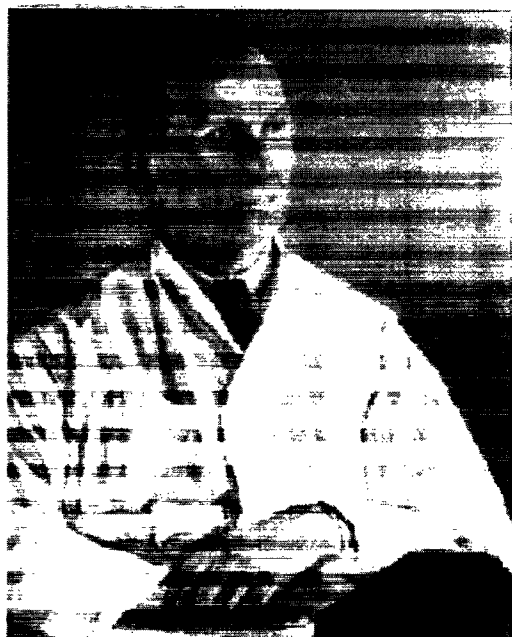

Fig. 1: Axel Laurent-Christensen, malet af Troels Brandt 1942. Billedet tilhører Kirsten McCord.

han påny hjerteanfald. Han rejste fra Marokko til Århus, hvor hans svigerinde var læge. Her døde han på Århus Kommunehospital den 20. marts 1968. Efter hans gentagne gange udtrykte ønske blev hans urne nedsat ved siden af søsteren Agnes Hedemands grav på 35-kirkegården i Nuuk/Godthåb.

Maleren Troels Brandt (1909-92)⁴, hvis 'Dagbog fra Grønland 1938-1945' i efteråret 1998 er udgivet på Forlaget Atuagkat, Nuuk/Godthåb, var i 1938 blevet ansat som tegner og altnuligmand hos magister Morten Porsild⁵ på Arktisk Station i Qeqertarsuaq/Godhavn. I oktober 1941 blev han inviteret til Qaqortoq/Julianehåb for at portrættere Laurent. Billedet (fig. 1) er i privateje og er desværre ikke indeholdt i Brandt-dagbogens meget smukke samling portrætter fra Grønland af både grønlændere og danske.

Laurent var igennem hele livet en flittig notat- og dagbogskriver. Mange af hans dagbøger – desværre de fleste af dem fra Grønland – er gået tabt i tidens løb. Derimod er en kopi af Laurent's levnedbeskrivelse til ordenshistorigrafen bevaret hos familien. I 1947 blev Laurent Ridder af Dannebrog, men først tre år senere fandt han, efter at han havde forladt Grønland, tid til at udarbejde den obligatoriske levnedbeskrivelse. Dette skete, efter hvad Laurent selv har oplyst, under en rejse med Coast Guard kutteren »Northwind« ud for Point Hope i det nordvestligste Alaska.

Denne kopi er nu dechifreret. Den afdækker mange træk af Laurent's personlighed og af de vanskeligheder, han søgte at overvinde i sin kamp mod sygdom og nød i Grønland og mod Styrelsens – som han følte det – rigide bureaukrati. Den del af levnedbeskrivelsen, der vedrører Laurent's ansættelser i Grønland, skal gengives her, dog naturligvis med forbehold for skrivefejl og fejltidninger. Generelt giver levnedbeskrivelsen mange oplysninger om de forhold, grønlandslæger måtte arbejde under i århundredets første halvdel og tillige om arbejdsbetingelserne i Grønland under 2. verdenskrig.

Aasiaat/Egedesminde 1923-27

'... Jeg søgte så stilling som læge i Grønland og fik straks stillingen som distriktslæge i Egedesminde med afrejse 1. juni 1923. Tiden indtil da benyttede jeg til en rejse til Spanien, besøgte min ven direktør Lehn i Barcelona og studerede samtidig ved universitetet der.

Jeg vidste intet om Grønland, før jeg rejste op. Ville have været derop alene, men søster Agnes⁶ ville med for at hjælpe mig under de formodede vanskelige og primitive forhold. Jeg ville intet bohæve

haft med, da det meddeltes mig af Grønlands Styrelse, at lægeboligen var 'nødtørftigt møbleret'. Men da jeg kom tilbage fra Spanien få dage før afrejsen til Grønland, havde Agnes pakket alle de møbler sammen som Far og Mor kunne undvære. Heldigvis, for da vi kom til Egedesminde var lægeboligen komplet tom⁷.

Den nærmere grund til at søge til Grønland var dels eventyret i det fjerne, dels at jeg havde hørt en lille smule om grønlænderne af mine brødre Valdemar⁸ og Einar⁹, som havde været arbejdere i Ivigtut en kort tid og der havde truffet grønlændere fra Arsuk. Dels drømmen om at vinde den rigdom, som jeg var lige ved at nå i Estland. Jeg troede, man havde masser af sin tid til rådighed i Grønland, at man gik meget på jagt og skød blåræve og isbjørne, og jeg havde truffet aftale med min ven i Barcelona om at sende ham skindene og dele udbyttet! Jeg blev lidt nedslået, da direktør Daugaard-Jensen¹⁰ (fig. 2) forklarede mig det vigtigste om monopolstyret og fortalte, at man ikke kunne tage monopolvarer hjem, ikke engang dem man selv skød. Men vi var ikke bundet for nogen tid, fik at vide, at vi kunne rejse tilbage med samme skib, hvis vi ikke syntes om forholdene. Gagen var dengang – som nu – ringe. Man fik at vide, at det var utroligt billigt at leve i Grønland. Så vi tog alligevel glade afsted med tanken om at blive der højest et år.

Da vi kom til Egedesminde d. 21. juni 1923, så det straks trist ud. Det sneede på midsommerdagen. Vort hus var fyldt med to bortdragende familier og nye gæster, så der ingen plads var til os, og vi

Fig. 2: Direktør for Grønlands Styrelse *Jens Danguard-Jensen*. Malet af *John Glop*, billedet hang oprindeligt på Grønlands Styrelses direktørkontor, findes i dag i Dansk Polarcenter.

traf 'underlige' mennesker blandt de første danskere vi mødte. Vi ville meget hurtigt tilbage.

Men inden få dage faldt vi til. Den væsentligste grund var at vi som naboer havde provst *Knud Balle*¹¹, som fra første dag viste os megen hjælp og venlighed. Provst *Balle* var et af de største mennesker jeg har truffet, en sjælden ædel og opofrende mand. Den samme ven af danskere som af grønlændere. Jeg kom til at rejse meget sammen med provst *Balle* i den elendige lille motorbåd og i hundeslæde. Han lærte mig at forstå grønlænderne, og jeg kom hurtigt til at holde af dem som han.

Jeg indså hurtigt, at det var forkert at sende unge uerfarne læger til Grønland,

hvor de var alene med alle lægelige opgaver (fig. 3). Vi havde hver et sygehus og et stort distrikt at passe. Vi skulle bekæmpe tuberkulosen, der dengang som nu var uhyggelig stærkt udbredt. Kun een af os, dr. *Saxtorph*¹², havde uddannelse som tuberkuloselæge. Vi skulle foretage alle nødvendige operationer uden i forvejen at være trænede.

Få dage efter ankomsten havde jeg min første større operation. En gammel fanger havde et mægtigt *hernia femoralis* (lårbrok). Min forgænger havde gemt operationen til mig, fordi han troede, jeg var vant til at operere. Mærkeligt nok lykkedes operationen og manden kom sig.

Dengang som nu burde det være for langt, at de læger, som tog til Grønland, måtte have nogle års uddannelse efter deres embedseksamen for at kunne gøre et forsvarligt arbejde deroppe.

Der blev hurtigt meget at gøre. Først og fremmest med tuberkulosen. Og det var gennem alle årene temmelig håbløst, fordi hele lægeorganisationen var for dårlig. Der var for få og for uerfarne læger i Grønland. Sygehuse var, og er endnu, for små og uegnede. Det var umuligt at isolere hovedparten af de smittefarlige tilfælde vi fandt. Grønlænderne var fattige, havde elendige huse, og smittefaren i husene var umulig at bekæmpe¹³.

Jeg kom hurtigt i gang med at foretage en undersøgelse af den samlede befolkning med henblik på tuberkulosens udbredelse for at skrive om det i *Lægetidsskriftet* og prøve at slå til lyd for forbedringer. Men dette arbejde er aldrig gjort færdig af mig. Papirerne ligger

Fig. 3: *Laurent* fotograferet omkring det tidspunkt, hvor han kom til Grønland første gang.

endnu i mine kasser og venter på at fuldføres, hvis jeg engang får tid og energi til at gøre det, og hvis jeg tror, at det kan have nogen interesse nu efter så mange år.

Kort tid efter vi kom til Grønland kom medicinaldirektør *Gabriel Tryde*¹⁴ til Grønland sammen med den første rigsdagsdelegation for at studere forholdene nærmere og hjælpe på dem. Nogle gode resultater kom også ud heraf. Der blev i de nærmest følgende år bygget flere nye, gode, men for små sygehuse. Og mit 'sygehus' i Egedesminde blev forbedret. Det var kun et gammelt gæstehjem, der var uegnet til syge. Jeg foreslog at bygge et helt nyt og ordentligt sygehus, men fik at vide, at andre sygehuse trængte mere, så jeg måtte nøjes

med at lade det gamle nedrive og bygge op i noget udvidet form. Det blev ikke godt, men det var dog en forbedring¹⁵.

Grønlanderne var lette at komme i kontakt med. De var venlige, smilende, hjælpsomme og gæstfrie. Når jeg rejste med provst *Balle*, boede vi i deres huse, sov på briksen sammen med hele familien, spiste af deres kødgryder og kom til at føle os hjemme blandt dem. Vi rejste med dem i deres konebåde med slæderne, når fjordene var åbne. Og vi blev fyldt med taknemmelighed og beundring når de hjalp os i vanskelige rejseforhold.

Jeg lærte det første år så meget grønlandsk, at jeg kunne klare almindelig samtale og også derved komme dem

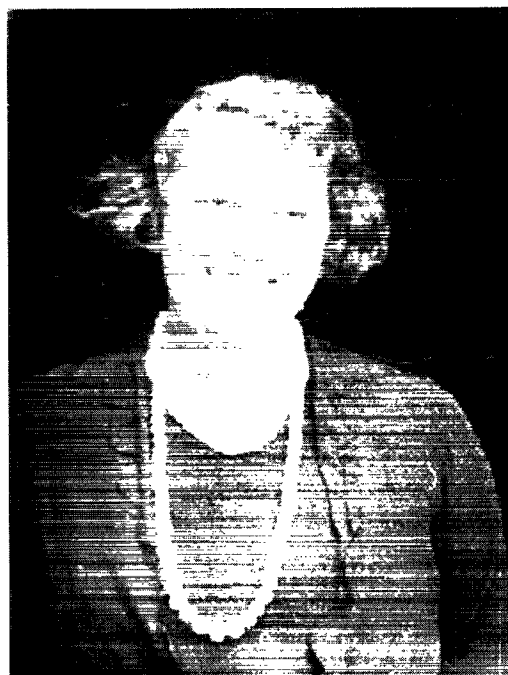

Fig. 4: *Laurent's* søster - *Ignés*, der fulgte ham til Aasiaat/Egedesminde. Senere gift *Hedemand*.

nærmere. *Agnes* (fig. 4) fulgte mig på mange rejser og hjalp mig altid. Grønlænderne holdt af hende. Vi forsøgte at gøre gengæld overfor dem ved at holde vort hjem åbent for dem, når de kom til Egedesminde. Det faldt os let og naturligt at se på grønlænderne som ligeberettigede og værdifulde medmennesker, måske fordi vi fra vort hjem var vant til at se på menneskelige egenskaber hos vore omgivelser, måske fordi provst *Balle* viste os et eksempel, som vi forsøgte at følge.

Der tales så tit om 'den opofrende gerning' som danske gør i Grønland. Det passer måske for nogle, særlig for dem, der må sende deres børn til skole i Danmark og således undvære den daglige kontakt med deres nærmeste, eller for dem, som aldrig kom til at føle sig grønlænderne nær. Men for mit vedkommende har livet i Grønland sammen med grønlænderne været en glæde og berigelse. Jeg kom til at føle mig på den rigtige plads blandt dem.

I 1925 havde Grønland en svær kighostepidemi, som bortrev en stor del af børnene, også de større børn døde. Det var en svær tid for befolkningen. Jeg lærte at se, hvor stort grønlænderne bærer modgang. Det var et meget stort arbejde at rejse rundt i distriktet og forsøge at hjælpe de værst medtagne. Jeg boede i de huse, hvor de mest syge var, hjalp ofte med at holde nattevagt hos de svageste, tit kunne jeg kun hjælpe lidt og sad hos dem til de døde. Andre gange kunne vi ved god pleje redde de syge. Den taknemmelighed, som befolkningen viste mig i denne epidemitid, gjorde et dybt indtryk på mig.

Permission 1927-30

Da jeg havde været i Egedesminde i 3½ år, søgte jeg til Danmark på permission for at uddanne mig mere og vende tilbage som bedre læge. *Agnes* blev gift få dage før jeg rejste hjem og hun rejste med sin mand til Jakobshavn.

Jeg har altid været en dårlig økonom og kom i gæld til Grønlands Styrelse under opholdet i Egedesminde. Havde afbetalt en større studiegæld. Havde ført for stort hus og givet for meget bort. Jeg havde ventet at min gæld kunne vente med at afbetales til jeg kom til Grønland igen, således som andre gældbundne tjenere i Grønland havde fortalt mig at skik og brug var, fordi de første år i Grønland var de økonomisk vanskeligste. Men da jeg kom til Danmark, meddelte Styrelsen mig, at jeg straks måtte betale hvad jeg skyldte. Jeg måtte så låne beløbet, ca. 5.000 kr., betale 700 kr. i renter og havde så ikke en øre at råde over. I stedet for at tage en dårlig lønnet eller ulønnet uddannelsesplads straks, måtte jeg tjene så meget som muligt og tog forskellige vikariater for læger i provinsen.

Næste år kunne jeg så tage min turnus på Kommunehospitalet i Aarhus og blev derefter reservelæge på Amtssygehuset i Hornsyld hos den dygtige overlæge *Thorborg*, hvor jeg blev 1½ år. Jeg ville have søgt mere uddannelse, men havde påtaget mig forskellige forpligtelser for at hjælpe nærtstående. Derfor måtte jeg igen søge vikariater, som betaltes bedre end kandidatpladser. Jeg blev vikar for Stiftslæge *Hoppe*¹⁶ på Vallø og blev der til foråret 1930. Så søgte jeg tilbage til Grønland.

Fig. 5: Qaqortoq/Julianehaab sygehus i 1930-erne. Liggehallerne opført i 1933-34. Foto ved *Ulf Gad*, udlånt af *Helge Schultz-Lorentzen*.

Jeg ville have været tilbage til Egedesminde, men fik at vide, at pladsen var optaget. Man ønskede mig ansat i Julianehaab, hvis læge dr. *E. Bay-Schmidt*¹⁷ nu rejste hjem for godt. Jeg fik samtidig at vide, at hvis jeg ikke passede min gerning, således at Styrelsen og befolkningen blev tilfredse med mig, ville jeg blive forflyttet eller hjemkaldt. Der var særlige forhold i distriktet som dengang gjorde sig gældende, så jeg tror ikke det var min tidligere gerning man havde været utilfreds med. Men alligevel var det en hård afskedssalut, som Styrelsens lægekonsulent¹⁸ gav mig. Desværre havde jeg fra den tid et dårligt forhold til lægekonsulenten. Vi forstod ikke hinanden som læger og mennesker, og det forbitrede gennem årene mange timer og dage for mig og var til skade for mit arbejde. Jeg følte mig i de følgende 10 år

tilsidesat og misforstået i min lægelige gerning, fik ikke medhold i mine forsøg på at forbedre forholdene.

Qaqortoq/Julianehaab 1930-39

Det var en stor forandring at komme fra Nordgrønland til Sydgrønland. Her var ingen slædekørsel om vinteren, da klimaet ikke egnede sig. Alle rejser foregik i lægebåd hele året. Om vinteren var det meget besværligt, tit endnu vanskeligere om foråret, når storisen lå omkring kysterne. Distriktet var meget stort og folkerigt¹⁹. Der boede 4.000 mennesker mod 1.700 i Egedesminde distrikt. Men jeg havde som den eneste læge i Grønland en reservelæge. Sygdommene var som i Nordgrønland. Tuberkulosen er også her uhyggelig udbredt. Sygehuset dårligt²⁰ (fig. 5 og 6). Der var dengang ikke røntgeninstallation på noget syge-

Fig. 6: Kig gennem sygestuerne på Qaqortoq/Julianehaab sygehus. Foto ved *Erik Bay-Schmidt*, udlånt af *Helge Schultz-Lorentzen*.

hus i Grønland. Først i december 1934 tog jeg det første apparat i brug i Styrelsens Grønland (fig. 7). Jeg havde en meget dygtig reservelæge i dr. *Ulf Gad*²¹, som var uddannet i tuberkulosebehandling. Han var mig en fortræffelig hjælper med at få undersøgelserne og senere behandling med *pneumothorax* (luftindblæsning)²² i gang.

Det var også i Julianehaab let at komme i forbindelse med grønlænderne. De var her mere udviklede end i Nordgrønland, havde bedre skoler og havde dygtige danske ledere, først og fremmest kolonibestyrer *P. Ibsen*²³, som har betydet meget for befolkningens økonomiske fremdrift. Fåræavl var godt i gang, påbegyndt af *Lindemand Walsøe*²⁴, og til stor gavn for grønlænderne.

Der var nu oprettet Sysselraad i Grønland, et samarbejde mellem de danske embedsmænd og kommunerådsformændene, som altid var grønlændere, for at ophjælpe erhvervet og de sociale forhold. Dette arbejde var under kolonibestyrer *Ibsens* ledelse af stor betydning, først og fremmest for at få grønlænderne med i fremdriften af deres land. Jeg tog megen del i arbejdet, fordi jeg ret hurtigt lærte befolkningen personligt at kende.

Lægearbejdet var meget krævende både tidsmæssigt og opgavemæssigt.

Fig. 7: Det allerførste røntgenbillede som *Laurent* og *Ulf Gad* tog i forening i 1933 med Grønlands første røntgenapparat. Foto udlånt af *Helge Schultz-Lorentzen*.

Både med hensyn til tuberkulosearbejdet og det operative, og ikke mindst med at bekæmpe de veneriske sygdomme, som var og er meget udbredte. Jeg rejste meget og fik hele befolkningen undersøgt for tuberkulose i løbet af nogle år, fik skrevet et arbejde herom i Ugeskrift for Læger²⁵ senere, men herom mere.

I 1934-35 havde vi en udbredt epidemi af streptococlidelser, begyndende som skarlagensfeber, senere med rosen, lungebetændelse af særlig svær art, hjeratesækbetændelse (*pericarditis purulenta*), gigtfeber. Vi måtte tage børneskolen i brug som hjælpehospital og var overbelastede med arbejde i flere måneder. Jeg beskrev denne epidemi i Nordisk Tidsskrift for Medicin²⁶.

Selvom grønlænderne i Julianehaab var mere åndeligt udviklet end i Egedesminde, var de langt tilbage i økonomisk udvikling. Husene var lige så dårlige som nordpå, det var vanskeligt at få fiskerne til at bruge motorbåde, de fiskede mest fra kajak. Der var megen fattigdom, særlig i Kap Farvel distriktet. Tuberkulosebekæmpelsen var også i dette distrikt nærmest et slag i luften på grund af fattigdom, for lille sygehus, for få læger og sygeplejersker. Jeg forsøgte flere gange en forsvarlig udvidelse af sygehuset, men blev afvist af Styrelsen efter lægekonsulentens indstilling. Han fandt, at jeg indlagde for mange patienter og at hospitalsbehandling ikke var det, man skulle sætte for meget ind på foreløbig. *Dette var det officielle svar på mit forsøg på tuberkulosehjælp i 1938!*

Hvad vi kunne gøre under disse forhold mod tuberkulosen var at indlægge

så mange patienter med smitsom tuberkulose som der var plads til på sygehuse. Der var nemlig et lille sygehus med en dansk sygeplejerske i Nanortalik også, men der var ingen lægedengang. Hvem der havde mulighed for hjælp med pneumothorax eller lignende blev behandlet, andre blev blot isolerede og lindrede. Jeg havde ved de første af disse operationer aldrig set en sådan operation foretaget, og havde i det hele taget ikke den uddannelse i behandlingen, som var krævet. Jeg læste så meget herom, som jeg kunne få tid til, foretog mange obduktioner og gjorde mine første operationer på 'obduktionsstuen', sygehusets badeværelse.

I ca. 1934 blev kredslægestillingen i Godthåb ledig. Jeg søgte stillingen og mente jeg efter min tid i Grønland og mit arbejde måtte være selvskreven til den. Der var også den fordel ved denne stilling, at man tjente en del mere, dels et årligt honorar for kredslægegerningen, dels et ikke ubetydeligt årligt beløb ved at undersøge fremmede skibsbesætninger, som kom til Grønland for at fiske. Jeg fik imidlertid meddelelse fra Styrelsen om, at man ønskede at jeg forblev i Julianehaab, hvor man fandt, at jeg egnede mig for gerningen, og man ville da søge at skaffe mig et personligt årligt tillæg, fordi mit distrikt var langt det største og derfor krævede mere arbejde og større ansvar. Jeg blev så i Julianehaab og fik et 'personligt ikke pensionsgivende tillæg' på 1.200 kr. årligt. Dette tillæg har jeg endnu som det eneste sådant lægetillæg i Grønland. Og den anerkendelse er jeg selvfølgelig glad for.

I 1933 blev jeg valgt til medlem af den grønlandske 'Rigsdag', Landsrådet, som det eneste danske medlem der endnu har været i Sydgrønland. Magister *M.P. Porsild* er det eneste danske medlem i Nordgrønland. Jeg var overrasket og taknemmelig for denne tillid til mig fra grønlændernes side. Her var jeg så medlem i 6 år. Under skarlagensfeber-epidemien kunne jeg ikke rejse til landsrådsmødet i Godthåb på grund af lægearbejdet, og i 1938 heller ikke, fordi jeg studerede tuberkulose i Italien. Arbejdet i Landsrådet var meget interessant.

Det var ikke egentlig politisk, mere socialt. Jeg så hvor udviklede mange af grønlænderne var til at tage arbejdet op for deres lands udvikling. Hvad jeg særligt tog mig af, var at skaffe bedre hjælp for de syge, særlig de tuberkuløse. Jeg forsøgte at skaffe dem lignende fast understøttelse som tuberkuløse i Danmark, men det blev afslået af Ministeriet. Der kunne skaffes invalideunderstøttelse til krøblinge, men ikke til kroniske invalider som de tuberkuløse. Lidt hjælp, men altfor lidt, opnåedes ved en bestemmelse om, at de beløb, som kommunerådene udgiver 'til bekæmpelse af tuberkulosen' kunne blive refunderede af Landskassen. Men det var ikke den hjælp, jeg havde håbet, og den viste sig vanskelig at få kommunerådene til at gennemføre, og de beløb som anvendtes efter de gældende bestemmelser var for små og hjalp kun lidt.

Under den første del af mit ophold i Julianehåb var min mor hos mig i alt tre år og styrede mit hus til gavn og glæde for mig og for vore mange grønlandske og danske gæster. Søster *Agnes* og hen-

des mand boede i flere år i den tid i Julianehåb, hvor *Hedemand* gjorde tjeneste som assistent og bestyrer. Det var en stor glæde både at have sin mor og sin søster i samme by, hvor man boede. Vi havde to gode hjem som stod hinanden nær, og jeg følte det som de lykkeligste år i Grønland.

Blandt de medarbejdere jeg har haft i Grønland, har den betydeligste været den grønlandske jordemoder *Marie Kleist*²⁷, som er uddannet i København. Hun var en overordentlig dygtig kvinde, som forstod sin gerning og forstod at oplære sygehusets elever til den. Hun kendte sine landsmænd til bunds og var altid en udmærket hjælp både i arbejdet på sygehuset og i byen og har givet mig mange gode råd til forståelse af befolkningens tarv.

Ved Julianehaab oprettedes en efterskole, en kostskole for drenge efter endt kommuneskolegang. Den blev i de første år ledet af forstander *Alf Bjerger*²⁸ på en udmærket måde. Her har jeg gennem årene undervist eleverne i sundhedslære og haft glæde af det. Flere af eleverne er blevet mine venner indtil nu. *Bjerger* og hans kone blev mine nærmeste venner deroppe.

Tyskland – Italien – Libyen 1938-39

I efteråret 1937 rejste jeg atter hjem på permission. Jeg havde nu fået mine økonomiske forhold i orden, havde lagt lidt til side og ville ud at rejse, både for at se nye egne og for at studere. Jeg mente, at jeg ligeså let, eller måske lettere, kunne studere i udlandet end hjemme, hvor det efterhånden som jeg var blevet æl-

dre, var blevet vanskeligt at kunne få en uddannelsesstilling. Jeg havde et par år tidligere i Grønland truffet en fransk geograf og skibsmægler M. *Breugnot* fra Bayonne. Han havde inviteret mig til at besøge sig og ville gennem sin svigersøn, som er læge, skaffe mig ind på et sanatorium i Pyrenæerne.

Jeg rejste så i februar 1938 i bil sammen med min ven kolonibestyrer *E. Vedel*²⁹, først til Berlin, hvor jeg gennem tyske rejsende i Grønland fik forbindelse med dr. *Badecker*, som bl.a. har konstrueret typen på det røntgenapparat jeg brugte i Grønland. Han skaffede mig adgang til et stort sanatorium udenfor Berlin, hvor jeg overværede tuberkuloseoperationer i to uger hos fremragende operatører.

Rejsen fortsatte til Tjekoslovakiet og Ostrig og videre til Schweiz, hvor jeg i Davos studerede hos overlæge *Stöckel* og ligeledes så mange operationer. Dernæst til Sydfrankrig, hvor M. *Breugnot* havde ordnet et studieophold på sanatoriet Beaulieu, hvor jeg blev i 3 mdr. og studerede forskellig tuberkulosebehandling. Overlægen havde gode venner blandt de ledende tuberkuloselæger i Paris, og her studerede jeg så videre i den næste måned på forskellige hospitaler og sanatorier.

Derpå tog jeg tilbage til Danmark i den hensigt at tage til Grønland for at deltage i landsrådsmødet i Godthaab. Men da jeg skulle op og tage afsked med direktør *Daugaard-Jensen* modtog jeg i forkontoret et ekspresbrev, som tilbød mig at tage på studierejse på Italiens største tuberkulosehospital Instituto Forlanini.

Det var Italiens hensigt dengang at gøre Instituto Forlanini internationalt kendt og berømt, og derfor tilbød den italienske regering et antal tuberkuloselæger fra mange lande til et gratis ophold på Instituto i nogle måneder for at lægerne kunne gøre sig bekendt med de italienske metoder indenfor tuberkulosebekæmpelsen. Pladsen havde vist været tilbudt dr. *U. Gad*, men han kunne ikke rejse og henviste til mig. Jeg talte med direktør *Daugaard-Jensen* om sagen, og han var straks stemt for at jeg tog afsted. Han sagde, at Styrelsen kunne ønske det, og at det rimeligvis ville have stor betydning for mit fremtidige arbejde i Grønland.

Jeg havde tidligere i Julianehåb i 5 måneder været daglig sammen med en italiensk meteorologisk ekspedition som arbejdede der under *Balbos*³⁰ formationsflyvning over Atlanterhavet i 1933, havde lært noget italiensk og havde oprettet lægestation ved Julianehaab søen for det tilfælde *Balbo* skulle mellemlande i Grønland, som der var stor mulighed for. Lederen af ekspeditionen, senere general *Emilio Dragbelli* blev min gode ven, og hos ham og signora *Dragbelli* havde jeg et hjem under mit 13 måneders ophold i Rom. Også den danske gesandt kammerherre *Kruse*³¹ viste mig megen hjælp og venlighed. Jeg vandt blandt italiernerne venner for livet.

Instituto Forlanini havde dengang godt 2.000 patienter. Det blev ledet af professor *Eugenio Morelli*, en af *Forlaninis* elever og medarbejdere. Vi hørte forelæsninger og deltog i det praktiske arbejde så meget vi havde lyst til. Jeg

gjorde tjeneste som de italienske kandidater for at komme så godt ind i forholdene som muligt. Lagde mig særligt efter teknikken og indikationerne for pneumothorax og pneumoperitoneum (luftindblæsning i underlivet) og efter dyrkning af tuberkelbaciller. Alt foregik på italiensk, også de daglige forelæsninger, så vi lærte meget af sproget. Der var godt system i hele arbejdet. Den mest interessante af professorerne var *Monaldi*, som netop da udviklede sin behandling af lungekaverner med drænage. Jeg studerede denne nye behandling omhyggeligt og anvendte den senere i enkelte tilfælde i Grønland.

En anden af professorerne, *l'Eltore*, fik mig til at påbegynde udarbejdelsen af mine tuberkuloseundersøgelser fra Julianehaab distrikt. Jeg fik skrevet et lille arbejde over det og fik det oversat til italiensk til Istituto Annali, – men så kom krigen og jeg ved ikke mere om det. Vi udenlandske læger foretog under *Morellis* ledelse en længere rejse i Norditalien for at se andre store sanatorier, bl.a. den nye store rekreatiionsby ved den schweiziske grænse, hvor der blev gjort plads til 3.500 tuberkuløse.

Den 6 uger lange juleferie benyttede jeg til en rejse i *Tripolis* for at se koloniliv under andre forhold end de grønlandske. General *Dragbelli* gav mig brev med til Tripolis' generalguvernør *Balbo*, som modtog mig på slottet, takkede for den hjælp og gæstfrihed jeg havde vist hans folk i Grønland og forærede mig en rejse med bil 700 km ned i Tripolis til grænsebyen Gadames³², kaldet Orkenens Perle. Jeg fandt at italiensk kolonisationsarbejde var fremragende, og at

der blev gjort meget for at hjælpe den indfødte befolkning, ikke mindst på det sanitære område. Jeg lærte flere arabere at kende og klarede det sproglige nogenlunde på italiensk. Bl.a. besøgte jeg en arabisk fyrste *Caramanli* i hans hjem i byen Tripolis. Det var helt udstyret som en elegant italiensk eller fransk lejlighed. Fyrsten gav mig i de nærmeste dage sin fætter som ledsager til at besøge slægtens gamle slot og moske og andet seværdigt i byen. Jeg besøgte også det italienske tuberkulosehospital i byen og et andet i Homs ved Store Sirte, også der udførtes et godt arbejde.

Jeg kom til at holde af Italien og italienerne. Det er mit indtryk, at når muren er brudt til nærmere forbindelse, og har man først vundet en italiener som ven er han ens ven for livet.

Min allerstørste oplevelse i Italien blev imidlertid mødet med min gamle lærer professor *Knud Faber*³³, som var på besøg i Rom og opsøgte mig på Istituto. Prof. *Faber* ville have nogle oplysninger af mig om tuberkulosen i Grønland. Vi var sammen i flere dage, først i Rom og senere i Firenze. Prof. *Faber* besøgte Istituto og blev hyldet som en af verdens store læger, som også indenfor tuberkulosen havde gjort en stor og betydningsfuld gerning. Under prof. *Fabers* ophold lod prof. *Morelli* mig holde et foredrag om tuberkulosen i Grønland. Prof. *Faber* opmuntrede mig til fortsat arbejde i Grønland. Siden har prof. *Faber* været min gode ånd og har tit vejledt og hjulpet mig.

I slutningen af juli 1939 rejste jeg tilbage til København. Ved professor *Fabers* hjælp fik jeg understøttelse på 2.000

Fig. 8: *Laurent* i Qaqortoq/Julianehaab, søger tuberkelbaciller i mikroskopet.

kr. fra Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse og rejste på dem til Grønland for at fortsætte mine undersøgelser. Styrelsen gav mig fri rejse, men ville ellers ikke hjælpe mig, jeg måtte stå udenfor nummer og havde ingen gage. Undersøgelserne blev gjort med hjælp og venlighed fra den vikarierende distriktslæge i Julianehaab, *Gustav Berg*³⁴. Jeg stetoskoperede endnu engang hele distriktets befolkning og fik byen Julianehaabs samlede indbyggere røntgenundersøgt (fig. 8 og 9). Medens jeg var på rejse i Kap Farvel distriktet, udbrød krigen, vi fik det først at vide nogle dage senere, da vi kom til Nanortalik.

Medens jeg var på denne private 'Expedition' i Grønland brændte Mors hus i Olstykke og det meste af mine ejendele

og en del af mit tidligere undersøgelsesmateriale gik op i luer. Mor havde selv ladet sit hus bygge, men tabte ikke modet, og næste år stod et nyt hus på den gamle plads.

De følgende vintermåneder var jeg tilbage i København og udarbejdede mit indsamlede materiale.

Krigen 1939-45

Jeg kunne stadig ikke få nogen hjælp hos Grønlands Styrelse til at bearbejde mit materiale, så vidt jeg har kunnet opspore det på grund af modstand fra lægekonsulentens side. Jeg måtte leve af hvad jeg fik i erstatning fra brandforsikringen og måtte opsætte at købe klæder til bedre tider.

Fig. 9: *Laurent* arbejder med sit videnskabelige materiale.

Jeg fik arbejdet udført i for stor hast, havde ikke råd til at engagere tilstrækkelig hjælp. I marts fremlagde jeg arbejdet i tuberkuloseselskabet og fik det senere trykt i Ugeskrift for Læger (se note 25), men det var efter jeg var vendt tilbage til Grønland og ikke kunne læse korrektur på det trykte. Der var flere udeladelser og misforståelser. Arbejdet var kun tænkt som begyndelse på et større værk, som jeg da dengang påtænkte at udarbejde til en doktordisputats, men på grund af ny nægtet forståelse og støtte fra Styrelsen måtte opgive. Jeg gik atter den vinter på tuberkulosestationen og lærte røntgendiagnostik hos overlæge *Winge*³⁵ og på Statens Seruminstitut, hvor jeg lærte fremstilling af BCG-vaccine³⁶ og dennes anvendelse.

Jeg forsøgte at få Styrelsen til at gå med til at give mig en ekstra lægeassistent eller sygeplejerske, så jeg kunne begynde BCG-vaccination i Julianehaab Distrikt. Jeg havde fået 5.000 kr. gennem Kapt. *Einar Mikkelsen*³⁷ til hjælp til dette arbejde. Pengene blev indsat på mit navn i Grønlands Styrelse; de skulle bruges til at betale den ekstra sygeplejerske, da Styrelsen ikke ville betale hende.

Styrelsen, og først og fremmest lægekonsulenten, var imod at jeg kom i gang med dette arbejde og gav mig et hårdt afslag få dage før jeg rejste tilbage til Grønland. Jeg havde da, efter at have modtaget tilsagn om de 5.000 kr. engageret min gamle udmærkede sygeplejerske frk. *Hammer* til arbejdet. Nu måtte jeg meddele hende, at planen måtte opgives, og jeg betalte hende af min egen lomme to måneders sygeplejerskegage.

Så rejste jeg atter til Grønland den 31. marts 1940. Det så truende ud for Danmark i de dage, men vi havde alligevel ikke troet, at tyskerne ville besætte Danmark få dage efter.

Da jeg efter krigen kom tilbage til Danmark og havde ventet at mine 5.000 kr. havde trukket gode renter, fik jeg at vide, at kapt. *Mikkelsen* – uden et ord til mig – og så vidt jeg kan se, uden lovlig adkomst, under krigen havde taget alle mine penge tilbage og brugt dem til et billedværk om Grønland! Jeg fik aldrig nogen officiel meddelelse om denne transaktion, fik bare at vide af kapt. *Mikkelsen*, at det havde været nødvendigt for dem at bruge disse penge til billedværket. Jeg gjorde aldrig noget ved sagen, bed skuffelsen i mig. Men den sidder der endnu.

Jeg rejste op med S/S »Julius Thomsen«, Kapt. *Johns. Nielsen*³⁸. Vi gik langs Norges kyst, så mange tyske tillukkede 'kulkibe' indenfor skærene lige op til Bergen. Herfra gik vi vestover 7. april, blev samme dag prajet af et engelsk krigsskib og beordret prismandskab ombord og måtte sejle til Kirkwall på Orkneyøerne tæt ved Scapa Flow. Her kom vi ind d. 9. april og hørte i radioen om Danmarks besættelse af tyskerne, et ondt budskab.

Vi måtte blive i Kirkwall i 7 uger uden at komme i land. Vi så dagligt lyshavet fra søgelysene ved Scapa Flow under flyverangrebene fra tyskerne. Vi var 69 mand ombord på det lille skib, men alle holdt humøret oppe. Vi var gode kammerater.

Endelig kom vi afsted igen, med engelsk og dansk flag. Medbragte den lige

udnævnte canadiske konsul³⁹ for Grønland, havde 'prisemandskab' ombord. Vi lå i Reykjavik havn en dag for at land-sætte engelske officerer, men kom ikke i land.

Vi nåede Ivigtut midt i juni⁴⁰, samme dag som det første amerikanske og canadiske skib var kommet til Grønland medbringende den amerikanske konsul *Penfield*⁴¹ og Canadas vicekonsul *Erling Porsild*⁴². Begge skibe bragte forsyninger med til Grønland. Dagen efter kom lægebåden fra Julianehaab og hentede mig. Der var megen is ved kysten, så det sidste stykke måtte vi gå hjem. *Gustav Berg* var stadig læge ved Julianehaab, men rejste kort tid efter til Jakobshavn. Han havde gjort et dygtigt og energisk arbejde.

Ledelsen af Grønland var hos landsfogederne *Axel Svane*⁴³ og *Eske Brun*⁴⁴, og de ledede godt. De fleste af os syntes vist, at ledelsen var bedre på den måde end den nogensinde havde været fra Danmark. Afgørelserne faldt hurtigt.

Vi fik gode forsyninger fra Amerika, først og fremmest mærkede vi den store forbedring at vore tranlamper blev afløst af petroleumslamper, som vi havde sukket efter i mange år. Også mange af vore daglige forsyninger bragte nyt og godt til os, både indenfor fødevarer, møbler og tøj. Forsyningerne var som regel rigelige. Indenfor lægevæsenet fik vi meget som var nyt for os. Medicin med andre navne, som det tog tid at kende. Nye instrumenter, godt inventar. Vi fik vore fornuftige rekvisitioner efterkommet af den danske ledelse ved energisk og kyndig medhjælp af direktør *Tage Nielsen*⁴⁵, New York, som overtog

stillingen som handelschef for Grønland.

Arbejdet i Grønland gik omtrent som det gik før, men der var en tydelig økonomisk fremgang at se. Befolkningen fik større betaling for arbejde og fisk. Lægearbejdet gik også nogenlunde som før. Men i Julianehaab distrikt fik vi en værdifuld lægelig hjælp fra den amerikanske hovedbase *Bluie West One*, som oprettedes ved Narsarssuaq i Tunugdliarfikfjorden. Her byggedes hospital, hvor der var dygtige læger, tit specialister. Jeg bragte jævnligt patienter med vanskelige lidelser derind og fik dem behandlet. Ligeledes fra de besøgende Coast Guard skibe fik vi jævnligt hjælp i form af medicin, som vi manglede. Jeg fik således fra et Coast Guard skib velvilligt overladt Penicillin som var det første der blev anvendt i Grønland, og anvendt to år før det indførtes i Danmark. Capt. *C.W. Thomas*⁴⁶, som en tid var leder af Coast Guard i grønlandske farvande, forærede lægebiblioteket en række af de nyeste medicinske håndbøger, som vi trængte meget til. Gaven var fra *Thomas* og frimurerne ved basen. Hidtil havde vi måttet betale hver bog vedrørende vor gerning selv.

Amerikanerne var storartede ved Grønland under hele krigen. De overholdt deres aftaler med den danske ledelse. De var hjælpsomme og gæstfrie og var kærkomne gæster hos os, når der var lejlighed.

Jeg kom i nærmere berøring med amerikanerne end de fleste i Julianehaab, dels ved mine besøg med patienter, og når jeg var på lægerejse i fjorden, dels fordi jeg havde overtaget ledelsen

af Grønlandsk Husflid. Amerikanerne købte alt hvad vi kunne fremskaffe. Pri-serne var gode, så grønlænderne tjente føleligt mere end tidligere. Vi fik god støtte af *Eske Brun* til at komme i gang. Vi afbetalte hurtigt dette lån og havde et meget stort overskud til husflidsfor-eningens bestyrelse i København efter krigen. Det var søster *Agnes* som tog ini-tiativet til oprettelsen af Grønlands Husflid i 1938.

Jeg så den grønlandske base udvikle sig fra den dag pladsen blev opmålt, så den fænomenale hastighed, hvormed fjeldlandet blev planeret ved sprængnin-ger og bulldozere til en stor flyveplads. Så huse blive bygget på få dage, et stort moderne hospital rejste sig. Et kajanlæg blev anlagt på få måneder, så stort at de største skibe kunne fortøje ved det og mindre skibe ligge sikkert i den indre havn. Et anlæg som måske kan blive forbillede for havneanlæg i Grønland når der kan skaffes penge og forståelse til det.

Agnes blev i efteråret 1941 syg af svær lungebetændelse i Godthåb. Jeg fik lej-lighed til at rejse derop og se til hende, nåede først derop, da sygdommen var omtrent overstået. Vi havde den værste rejse jeg har oplevet ved Grønland. Det var storm, og det tog 5 dage at gå fra Ju-lianchaab til Ivigtut med 'Hans Egede', derfra gik det godt til Godthaab.

Agnes var kvik, og vi var glade for at ses igen. Det var som for år tilbage. *Agnes* var oppe den sidste dag jeg var der og vi spillede og sang vore yndlings-sange. Det så ud til at *Agnes* var helt rask igen. *Agnes* og *Thorvald* havde igen deres smukke hjem gæstfrit åbent for alle.

Men næste forår blev *Agnes* syg igen. Det var en hjertelidelse, som muligvis udviklede sig efter lungebetændelsen. *Agnes* havde en god ven og læge i dr. *Saxtorph* som nu var kredslæge for hele Grønland. Jeg fik mange breve og tele-grammer fra *Agnes* og blev holdt under-rettet om sygdommens gang. Jeg for-stod det var meget alvorligt og ville gerne have været op hos *Agnes*. Men ar-bejdet i Julianchaab var vokset i de sid-ste år. Jeg havde for ringe og for lidet kvalificeret hjælp at overlade de mange patienter til. Jeg følte, at jeg ikke kunne forlade de mange for den ene, selvom denne ene var min nærmeste ven i livet.

Agnes var sengeliggende i månedsvis. Om efteråret blev sygdommen for-værret, der var perioder, hvor alt håb syntes borte, men bedringer indtraf. *Agnes* skrev til mig til kort før hun døde. I den sidste tid fik jeg daglig telegrammer. *Agnes* kaldte på mig. Og hun følte jeg var på vej. Men det var kun tankerne som rejste. Vi var i november. Det var umu-ligt at rejse. Det var en uhyggelig stem-ning at gå i. Jeg vidste at *Agnes* kun havde kort tid tilbage. Og alligevel var det svært, da *Thorvalds* telegram kom 6. november: *Agnes* er ikke mere.

Agnes havde kort før skrevet sit sidste farvel til os nærmeste, ubehjælpsomt og skønt. Dette brev, få linier skrevet med vaklende skrift og med bogstaverne i virvar er det dyreste papir jeg ejer. Det skal følge mig som *Agnes* gjorde det. Til minde om *Agnes* oprettede *Thorvald* og jeg et legat, som bærer hendes navn og som skal anvendes 'Til Gavn og Glæde for Grønlændere'.

Da jeg besøgte *Agnes* i november 1941 var jeg til middag hos konsul *Penfield* den aften Pearl Harbour blev bombarderet af japanerne og Amerika indtrådte i krigen. Efter middagen bad jeg *Penfield* om at åbne for radioen for at høre amerikansk musik – men vi kom lige ind i udsendelsen om bombardementet.

Det var smukt og beundringsværdigt at se grønlændernes trofasthed mod Danmark under adskillelsen. Rygter, der senere kom frem i Danmark om, at grønlænderne ville under Amerika i stedet for Danmark er ligeså grundløse som rygterne om at Amerika ville 'hugge' Grønland.

Der blev indsamlet af grønlændere og danske til Danmarks genopbyggelse. Hertil gav vi alle. Der blev også på dansk initiativ indsamlet til køb af en bombeflyver til de allierede til at bombe Tyskland. Denne indsamling var jeg imod og reagerede overfor. Ikke fordi jeg ikke hadede tyskerne, for det gjorde jeg, efter alt det onde de gjorde mod Danmark og andre lande. Men jeg mente, at det var en demonstration af danske i Grønland, som let kunne bringe repræssalier fra tyskernes side mod Danmark, og at dette ville være værre end hvad bomber kunne gøre mod Tyskland. Desuden ville der aldrig blive penge nok indsamlede til en flyvemaskine, men kun til en lille del af en. Jeg kunne se det nationale sindelag, som lå bag opråbet til indsamlingen, men jeg kunne ikke følge det. Jeg holdt møder med danske venner i Julianehaab og vi blev enige om at give et forholdsvis stort beløb til Amerikas Røde Kors.

Dette blev af nogle udlagt som unationalt fra min side. Anden forklaring end ovenstående kan jeg ikke give.

Freden og efterkrigsårene 1945-50

Da meddelelsen om tyskernes overgivelse i Danmark kom den 4. maj 1945 lå jeg i havnen ved Blue West One. Vi havde haft en lang besværlig rejse. Jeg lå og sov, da vor gode danske ven '*Suus'-Jensen*, som var chef i Coast Guard og havde tjeneste i havnen, kom og kaldte mig over sin radio. Han havde lige hørt om overgivelsen og hørt Frihedsrådets tale. Han er gammel dansker fra Lemvig og har stadig en del af sit hjerte i Danmark. Det var rørende at se hans glæde over de store nyheder. Vi hørte så en ny udsendelse og fejrede festdagen sammen. Danmark var igen frit.

I de nærmeste dage fik vi de første telegrammer hjemmefra Danmark, de officielle og dem fra vore nærmeste. Fra Mor, som havde været trofast og skrevet under hele krigen til os, selvom Mor ikke kunne vide om brevene nogensinde nåede frem. Vi kunne modtage breve fra Danmark, men ingen sende tilbage.

Den 5. maj fejredes Danmarks frihed i Julianehaab ved en stor fest, som grønlænderne havde taget initiativet til. Ikke fordi danskerne ikke ville det samme, men fordi grønlænderne var hurtigere i vendingen. Der blev holdt mange taler. Jeg holdt en af dem, vi var blevet opfordrede af komiteen. Jeg holdt en tale for friheden i Danmark og i Grønland, talte specielt om frihedens betydning for grønlænderne. Jeg blev siden meget angrebet af danske for den tale, fordi de

mente, at den var et angreb på danske i Grønland, specielt de nuværende. Det var den imidlertid ikke. Men den var måske for 'stærk' ved den lejlighed, og grønlændernes bifald og ytringer ligeledes.

Kort før befrielsen havde jeg haft min 50 års fødselsdag. Jeg ville ikke have nogen fest og rejste nogle dage før på lægetilsyn i norddistriktet. Var på fødselsdagen ved vor nordligste boplads Sarqamiut og inviterede mine venner der til middag på min motorbåd. Da jeg nogle dage efter kom hjem mødte jeg megen venlighed. Grønlænderne havde indsamlet ca. 300 kr. til mig foruden andre gaver. Jeg takkede dem og gav 200 til de 300 og gav grønlænderne hele beløbet til 'forskönnelse af Julianchaab'. De har senere sagt til mig, at de ville bygge en ny bro over elven og at den skal opkaldes efter mig og hedde 'Lorá's bro'.

Vi kunne nu søge om at komme hjem på permission til Danmark. Men jeg ville vente til næste år, fordi jeg var kommet sidst op i 1940. Sent på efteråret 1946 rejste jeg så tilbage til Danmark og var hjemme kort før jul. Det var en stor dag at se Mor og de nærmeste igen. Mor boede stadig i sit lille hyggelige hus i mosen. Mor var nu over 79 og passede huset alene. Men jeg syntes det var for strengt for Mor og sørgede for, indforstået med Mor, at 'Mosely' blev solgt til Statsbanerne for 22.000 kr. kontant. Efter at der var udbetalt prioriteter og andet i huset, både til banken og til *Einar* og mig, delte Mor hele restbeløbet mellem sine børn. Mor ville ikke eje noget selv! Mor var blevet optaget

på det katolske Sct. Annæhjem på Amager, og der bor Mor stadig og er glad. Måske solgte jeg huset for billigt, måske handlede jeg for egenrådigt, som det er sagt mig. Men jeg syntes der måtte handles hurtigt.

Jeg fortsatte min uddannelse hos overlæge *Winge* på tuberkulosestationen og forsøgte samtidig at komme til Grønland allerede i foråret 1947 for at påbegynde BCG-vaccinationen. Men heller ikke nu kunne jeg vinde Styrelsens øre. Jeg fik afslag igen. Men samme dag lod jeg mig engagere af Dansk Røde Kors til at lede en tuberkulosestation i Polen.

Jeg var kommet på den sorte liste i Grønlands Styrelse, fordi jeg i sommeren 1946 havde udtalt mig meget åbent til de danske journalister, som var deroppe for at lære den danske offentlighed lidt af sandheden om Grønland at kende.

Da journalisterne kom til Julianchaab som det sidste sted på rejsen, kom nogle af dem også til mig. Der var *Lindskov-Hansen* fra Politiken, *Barfod* fra Berlingske og *Christiansen* fra Land og Folk. Jeg viste dem det dårlige sygehus, fortalte om, hvorfor det var så dårligt. Fortalte om de manglende læger i Grønland og om vor forgæves kamp for virkelig forbedring af forholdene. Disse udtalelser blev trykt i bladene hjemme kort efter og vakte megen opsigt, vakte modstand indenfor Grønlands Styrelses embedsmænd. Jeg blev bombarderet med telegrammer om mine nedrige bagvaskelser. Senere viste det sig dog, at det var rigtigt, hvad jeg havde sagt og at det sammen med så meget andet har haft

sin betydning for at offentligheden kunne forstå, at der måtte gøres noget effektivt for Grønlands ophjælpning.

Da jeg altså ikke kunne få lov til at arbejde for de opgaver jeg fandt var nødvendige for Grønland, altså særligt indenfor tuberkulosearbejdet, rejste jeg med Røde Kors til Polen. Vi rejste over Sverige-Gdynia-Warszawa, så ruinbyerne og det fattige arbejdsomme folk. Vi fik station i et af de mest medtagne distrikter i landet, resterne af byen Makow nordfor Warszawa. Vi kom hurtigt i gang med at røntgenfotografere og calmettevaccinere befolkningen både i den by og omegnen. Det var et meget interessant arbejde, og polakkerne var lette og taknemmelige at arbejde iblandt. Jeg kom i nær forbindelse med flere ledende polakker og forstod, at kun et fåtal af befolkningen var kommunister, hovedparten var det modsatte.

Det var meningen at jeg skulle være der et års tid, men allerede efter 3 uger styrtede jeg en sen aften på en bro og pådrog mig alvorligt kraniebrud. Jeg blev ført til det danske hospital i Makow og var bevidstløs i 10 timer. De første dage var meget kritiske. Der blev skrevet om ulykkestilfældet i den danske presse, og Mor læste det netop på sin 80 års fødselsdag den 5. juni. Imidlertid havde jeg dog fået sendt Mor et telegram, som kom nogle timer før, og hvori der stod, at det gik godt fremad.

Jeg lå på hospitalet i to måneder og blev så fløjet hjem til Bispebjerg Hospital hos min gode ven professor Foged⁴⁷, som havde skrevet til mig og tilbudt mig at behandles hos ham. Der lå jeg de føl-

gende fire måneder og var nogenlunde rask igen og rejste så på en kort ferie med Mor til Bornholm.

Her havde jeg den glæde, at der kom telegram med lykønskning fra direktør Oldendow⁴⁸ i anledning af at jeg var blevet udnævnt til *Ridder af Dannebrog*. Jeg har aldrig brudt mig om ordener. Men alligevel var jeg blevet skuffet tidligere, hvor jeg havde ventet en påskønnelse som denne. Og nu efter modstanden gjorde det godt at se denne anerkendelse. Kort efter var jeg i audiens hos Kongen og takkede. Kongen var venlig og svarede 'Det var mig en glæde at give Dem den.'

Få dage senere hørte jeg, at direktør Tage Nielsen var kommet til Danmark. Jeg gik for at hilse på ham og takke for hans gode hjælp under krigen. Jeg havde aldrig set ham før, men var kommet i brevveksling med ham og hans familie ved tilfældigheder. Tage Nielsen er direktør i Rederiet J. Lauritzen og leder den amerikanske afdeling..'

Knud Rasmussens sidste Grønlandsdage
En tildragelse, der gjorde et særligt indtryk på Laurent fra hans tid i Qaqortoq/Julianehåb var Knud Rasmussens to besøg i sommeren og efteråret 1933, på vej henholdsvis til og fra optagelsen af filmen 'Palos Brudefærd'⁴⁹. Det blev jo som bekendt Knud Rasmussens sidste 'ekspedition' til Grønland. Da han passerede Qaqortoq/Julianehåb om efteråret på vejen hjem, var han dødeligt syg. Beretningen om Knud Rasmussens besøg er ikke medtaget i Laurent's levnedsskildring til ordenshistorikeren. Først i 1954, altså mere end 20 år efter begivenheden, nedfældede Laurent en kort øjenvidneberetning om Knud Rasmussens sidste op-

hold i Qaqortoq/Julianehåb, set med den involverede distriktslæges øjne. I betragtning af, at omstændighederne omkring Knud Rasmussens sidste sygdom og død har været genstand for så mange gisninger, må det være på sin plads her at bringe Laurent's notat som det er fundet blandt hans efterladte skrifter, håndskrevet i et beskedent stilebæfte⁵⁰.

I sommeren 1933 kom *Knud Rasmussen* til Julianehåb på vej til sin 7. Thuleekspedition. Denne gang gik ekspeditionen til Angmagssalik Distriktet. Det var her filmen 'Palos Brudefærd' skulle optages og meget videnskabeligt materiale skulle indsamles. Opholdet i Julianehåb varede kun få dage medens udstyret blev losset over på de små motorbåde, som skulle føre *Knud* og hans ledsagere den lange vej rundt om Kap Farvel til bestemmelsesstedet.

Knud Rasmussen var som altid frisk og hjertevarm, festlig og kammeratlig. Der var ingen hoteller i Grønland endnu, alle tilreisende måtte indlogeres hos byens borgere. De fleste boede hos kolonibestyreren, den kendte og skattede grønlandspioner *Poul Ibsen*.

Før ekspeditionen drog af, holdt hr. *Ibsen* et strålende afskedsgilde for deltagerne. Der var foruden *Knud* hans søkyndige leder kaptajn *Gabel-Jørgensen*⁵¹ og kaptajnløjtnant *Witttrup Hansen*. Der var den tysk-jødiske instruktør dr. (som senere i Schweiz gjorde ende på sit liv for at undgå Hitlerismens forfølgelser)⁵² og den østrigske filmfotograf *Walter Traut*.

Ved afskedsfesten var *Knud Rasmussen* i sin bedste form. Han talte om planerne for ekspeditionen og gav alle an-

dre deltagere end sig selv æren for at så meget var udført.

Det var et særkende hos *Knud Rasmussen*, at han altid holdt sin egen indsats i baggrunden og benyttede enhver lejlighed til at fremhæve andres fortjenester. Man ser det i hans bøger, såvel som vi hørte det af hans mund. Hvor forskelligt fra så mange andres egoistiske adfærd!

Vi var betaget af *Knud Rasmussens* energi, hans menneskelige styrke og rene linjer. Vi kaldte ham *Polarforskeren* og de fleste andre for polarforskere. Senere på aftenen, da samværet blev mere frit, spillede *Knud Rasmussen* Bjørnen, sprang rundt på alle fire så let som en 18-årig.

Mange år efter besøgte jeg i Nome, Alaska, *Knud Rasmussens* venner (fig. 10), som fortalte at ved deres afskedsfest for *Knud* efter 'Den lange Slæderejse' slog *Knud* en saltomortale over det dækkede festbord før man satte sig.

Der var dengang ingen læge på Grønlands østkyst, og *Knud Rasmussen* bad mig være ekspeditionens rådgivende læge, hvis noget uforudset skulle hændes. Der var radioforbindelse mellem Julianehåb og Angmagssalik. Men ekspeditionen lod til at befinde sig i bedste velgående. Angmagssaliks fremragende sygeplejerske *Signe Vest*⁵³ havde varetaget al fornøden lægeassistance. Men i oktober blev jeg alarmeret ved telegrammer fra *Knud Rasmussen* og *Signe Vest*, blev anmodet om råd for *Knuds* sygdom. Han havde fået høj, springende temperatur, underlivssmerter og opkastninger. Man tilskrev det nydelsen af fordærvet sælkød fra spækposerne.

Fig. 10: Eskimoer i Nome, Alaska. Fotograferet i 1950. Nogle huskede endnu *Knud Rasmussen*. Tasken er en mindegave til *Laurent*.

Symptomerne var alvorlige. Det bedste råd at give var at få patienten hurtigt muligt bragt til den nærmeste læge, altså i Julianehåb km borte⁵⁴.

Knud Rasmussen var straks villig, og en af de små motorbåde, ført af *Wittrup* blev næste dag sendt med *Knud* og *Gabel* og og *Walter* på den lange sørejse. Heldigvis var vejret de fleste dage godt, de kunne derfor sejle dag og nat. *Knud* fortalte mig senere, at en af nætterne var stormfuld, og *Wittrup* måtte farefuldt sno sig ud på bovspryddet og redde sejlet. Men 4 døgn efter afrejsen fra Angmassalik nåede de Nanortalik og næste dag Julianehåb⁵⁵. Det var en anden *Knud Rasmussen* vi traf nu. Han var febersyg og lidende. Vi havde en bære med ud til båden, men *Knud* ville ikke bæres i land.

Han klavrede ned i vor jolle og støttet til en arm gik han op ad Julianehåbs landingstrappe, havde smil og håndtryk til sine grønlandske og danske venner. Men han blev hurtigt for træt og måtte lægge sig på båren og bæres op ad bakken til mit hus.

Der var ingen plads på sygehuset, som var gammelt og uegnet og altid overbelagt med tuberkuløse. Men lægeboligen var rummelig og god, bygget af stærke pommerske bjælker 60 år tidligere⁵⁶. Her tilbragte *Knud Rasmussen* sine sidste grønlandsdage. Han boede på det store gæsteværelse, og jeg sov også der for at kunne være til hjælp om natten, hvis det behøvedes, der boede ingen andre i huset.

Knud Rasmussens tilstand var alvorlig.

Feberen var over 40 om aftenen, og under normalen om morgenen. Min diagnose var septikæmi (forgiftning i blodet) formentlig opstået fra tarmkanalen. Der var betydelig blodmangel og *Knud* tiltrængte blodtransfusion. Men der havde vi problemet i at skaffe den rette bloddonor. Vort laboratorieudstyr var mangelfuldt, vi kunne heller ikke overkomme at udføre større laboratoriarbejder, da lægen dengang ingen laboratoriemedhjælp havde, var selv kirurg og mediciner og bakteriolog og laboratorietjener og sygehusforvalter. Min medhjælper, nuværende dr. med. *Eyvind Bastholm*⁵⁷ i Vemmelev, hjalp mig at forsøge dyrkning på blodagar af bakterier fra *Knuds* blod, men forsøget mislykkedes. Heldigvis opholdt sig i Julianehåb spejderlederen, flagfabrikant *Dahl*⁵⁸, som havde sit bloddonorkort hos sig og var universel bloddonor (Type O). Fabrikant *Dahl* gav villigt sit blod til *Knud Rasmussen* og vi sporede en lille bedring.

Om morgenen, når temperaturen var lav, følte *Knud* sig veltilpas og fortalte mig dag efter dag om sine oplevelser på denne sidste ekspedition, fra tidligere ekspeditioner, begivenheder af betydning gennem hans eventyrligt rige liv. Mest af det var lykkelige minder, uforudsete heldige løsninger af problemer for hver ekspedition, og hans glæde af resultaterne.

Men der var også skygger i tilværelsen. Der var en stor mørk sky over udfaldet af denne ekspeditions økonomiske facit. *Knud* måtte afbryde sine planer i utide, så ikke alt planlagt kunne udføres. Udgifterne havde været større

end forudset. Der var givet betydelige tilskud til ekspeditionen fra fonde og private. 'Men', sagde *Knud*, 'jeg skal skaffe 70.000 kr. indenfor en uge efter min hjemkomst til København. Jeg aner ikke om min film 'Palos Brudfærd' vil blive succes eller fiasko, om den kan sælges eller ikke til udlandet. Er jeg rask, når jeg kommer hjem kan jeg personligt skaffe pengene, det vil blive vanskeligt, hvis jeg må sende andre i mit ærinde'.

Så fortalte *Knud* om de mennesker, som havde støttet hans ekspedition. Tit mennesker han ikke kendte i forvejen, men som forstod betydningen af hans arbejde. Andre gange var det kendte mænd, som han havde henvendt sig personligt til, og som efter at have hørt om hans forhavende, støttede mere end de blev anmodet om. 'Jeg må hjem nu, snarest muligt', sagde *Knud*. Ingen andre kan fuldføre denne ekspedition. Og af private grunde må jeg være hjemme inden en måned for at fejre *Dagmars* og mit sølvbryllup.'

Grønlands Styrelse blev underrettet og »Hans Egede« Kaptajn *Petersen*⁵⁹ ('Røde'), som var for hjemgående fra Nordgrønland, blev dirigeret ind til Julianehåb få dage efter. *Knud* følte sig bedre og håbede at være arbejdsdygtig når han kom til København. Et stort held var, at bakteriologen dr. *Krogh-Lund*⁶⁰ var for hjemgående med »Hans Egede« og kunne overtage behandlingen af *Knud*.

Ekspeditionens medlemmer besøgte *Knud* daglig, aflagde rapporter og fik instrukser. *Gabel-Jørgensen* var *Knuds* næstkommanderende og overtog ledelsen. *Knud* sendte *Wittrup Hansen* og filmfoto-

graferne til bopladsen Sårdlok for at optage naturscener, som endnu manglede ved 'Palos Brudéfærd'. De kom tilbage for skibets ankomst, og *Walter* med det lyse smil kunne bringe gode resultater til *Knud*.

Grønlænderne ved Julianehåb viste deres gamle venskab og trofasthed mod *Knud* ved at sende ham breve, for kun få af dem kunne få lejlighed til at besøge ham, han var for syg til at modtage dem.

Så kom »Hans Egede« en aften og måtte blive på havnen over nat. Om morgenen⁶¹ blev *Knud* båret ned til landgangstrappen på båren, men derfra og til skibet ville han gå frit, for han følte sig så meget bedre nu. Vi gik meget tidligt ombord, for *Knud* ville ikke have de store afskedsscener. Men flere af de gamle grønlandske venner havde alligevel fået nys om afrejsen og mødte med smil og ønsker og blomster fra hytternes urtepotter.

Kort før afrejsen var en grønlander kommet ind til mig fra Igaliko, det gamle bosted Gardar fra nordboernes tid. Han medbragte det største stykke af domkirkens malmklokke som endnu var fundet. Jeg købte det for at sende det til Paven i Rom, som måtte være interesseret i det til Vatikanmuseet. Men i stedet for sendte jeg det med et af ekspeditionens medlemmer som en sølvbryllupsgave til *Knud* og *Dagmar Rasmussen* fra hans elskede Grønland.

Vi havde truffet foranstaltninger til at skaffe hospitalsplads til *Knud* ved hjemkomsten. Jeg skrev til overlægen om sygehistorien, vor diagnose septikæmi fra tarminfektion, og vor behandling – og

jeg anmodede om telegrafisk underretning om overlægens diagnose.

Knud havde en hurtig og god hjemrejse til København. Han gennemførte selv at gå fra skibet til den ventende bil. Sølvbrylluppet blev festligholdt på hospitalet. 'Palos Brudéfærd' blev en succes over forventning, også økonomisk. Jeg så filmen år efter på Ufa's atelier, da jeg besøgte *Walter* i Berlin. Der var indledningstale af vor minister i Tyskland *Herluf Zable*⁶² og af *Knud* selv fra dagene kort før sygdommen.

Da jeg ikke hørte noget fra overlægen om hans diagnose, sendte jeg ham et telegram med forespørgsel og fik svar tilbage: 'Rekonvalescens efter lungehindebetændelse'. To dage efter bragte radioen budskabet til Grønland: 'Jer bedste ven *Knud Rasmussen* døde i dag'⁶³. Jeg spurgte mig selv: Dør man af rekonvalescens?

Knud Rasmussen havde forskellige livsforsikringer. En kopi af obduktionserklæringen til dem blev sendt mig af Grønlands Styrelse næste forår. Her var forklaringen på sygdommen! En stor absces under leveren med synlige spor fra fordøjelseskanaalen. Den umiddelbare dødsårsag var en 'blodprop'.

Jeg blev mindet om denne mærkelige lægehistorie fornylig, da en ældgammel pelsjæger her i Arktisk Canada fortalte mig om hans ældste søns endeligt for nogle år siden. Sønnen klagede over mavepine og faderen bragte ham til lægen, som efter undersøgelsen sagde til faderen: 'Din søn er ikke syg, han lider af dovenskab. Rejs hjem med ham'.

Kort efter døde sønnen af sin 'dovenskab'! Obduktionen viste et blødende

mavesår! Samme menneskelige brist i København som i en arktisk ødemark.

Knud Rasmussen bragte fra sin sidste ekspedition en 200 år gammel hollandsk kanon fra hvalfangertiden til sin ven i Julianehåb, kolonibestyrer *Poul Ibsen*. Da budskabet om *Knuds* død nåede Julianehåb, lod *Poul Ibsen* kanonen opsætte i tidssvarende udstyr på bastionen i sin have og den første salut blev affyret, da *Knud* blev begravet. Siden da saluterer kanonen een gang hvert år på dødsdagen for *Knud Rasmussen*, Grønlands og Danmarks store søn⁶⁴.

P.S. Disse erindringer skriver jeg på den katolske missionsstation 'Our Lady of Angels' på den ensomme plads Stanton ved Canadas ishavskyst, hvor *Knud Rasmussen* kørte under 'Den lange Slæderejse', og hvor der stadig lever primitive eskimoer som mindes *Knud* og priser ham. Vi kom hertil for 3 dage siden, men vort fly knustes ved landingen på ujævnt land og blød is. Ingen af os kom til skade. Det er påskedag og 60 eskimoer fra tundralejrene er samlede for at handle og gå til messe. Efter messen har der været væddekörsel mellem hundeslæderne, først mændene, så kvinderne og til sidst børnene. Vinderen blandt mændene var *Jim Wolke* som var *Knud Rasmussens* ledsager heroppe ved Horton River i 1924.

p.t. Stanton, N.W.T. Canada
18. april 1954.'

Maleren Troels Brandts dagbog
Troels Brandts Grønlandsdagbog (se indledningen) giver et godt indtryk af Laurent's dagligdag på hans stadige rejser i det udstrakte distrikt. Troels Brandt var i oktober 1942 flyttet

til Qagssiarssuk nær den amerikanske base Bluie West One i Sydgrønland. Brandt fungerede som en slags forbindelsesofficer med amerikanerne. Lægeligt sorterede han under Laurent, med hvem han udviklede et varmt venskab, senere fulgt op af et nært forhold til Laurent's familie i Danmark.

Troels Brandts dagbogsnotat for den 27. august 1943 skal i denne forbindelse citeres som i særlig grad illustrativt for Laurents hele engagement og brede interessesfære:

'... Langt hen på eftermiddagen nåede jeg tilbage og blev råbt an af Ole (*Enoksen*): 'Lorá tikípoq!' Dr. Laurent er kommet. Han var på lægerejse i norddistriktet og var tidligt på dagen med sin båd »Meldorf«⁶⁵ kommet til Tasiusaq ovre i Sermilik-fjorden, der hvor *Hanseråks*⁶⁶ enlige hus ligger, var vandret over fjeldet til Qugssiarssuk og var vandret videre ind til Qordlortoq, de to huse inde ved bunden af denne fjord, hvor der var et sygt barn. Mit hus lå i rod, som jeg forlod det i morges, så jeg måtte skyndsomst nette lidt på sagerne, hente vand og få ild i komfuret. Ved 20-tiden kom Laurent. Han er en af de danske grøn-lænderne elsker, han har gjort meget godt for dem, de betragter ham som deres far nærmest. Han er kendt for sin gæstfrihed og hjælpsomhed. Han havde hundrede ting han skulle have fortalt, mens jeg stod og fumlede i køkkenet. Enden blev, at han overtog tjansen og i en håndevending fik stablet en middag på benene. Han snakkede, hørte radio, holdt krigspolitisk foredrag, røg cigaretter, og så ville han pludselig i seng. Han skulle overnatte på divanen i min dagligstue. Jeg skulle spille på grammofo-
nen —

‘Dichterliebe’ –, da vi nåede ‘die alten bösen Lieder’ trallede han højt med på det indledende akkompagnement, og pludselig var han faldet i dyb søvn. Jeg listede af med lampen ind i mit soveværelse, men kunne ikke sove længe efter at have været udsat for den orkan. Næste morgen spillede han videre, hylede på radioen, kritiserede mine billeder, den violette farve er ved siden af, den himmel for monoton, dog også villige ord for andre ting, skulle så ud at se på syge og snakke med grønlænderne. Klokken 12 skulle vi over at spise middag hos ‘kongen’ af Qagssiarssuk, *Otto Frederiksen*⁶⁷, og kaffen skulle vi indtage hos kateketen. Bagefter fulgte jeg med over til Tasiusaq, den skønneste tur i den sene, brændende hede sommerdag. *Otto Frederiksen* nævnede, at deroppe på en stejl fjeldside fandtes en ærteblomst, som groede der og kun der – straks måtte hele selskabet følge *Laurent* tilvejs over forrevne klipper og gennem knudret birkekrat, svedende og stønnende. Vi fandt vidunderet, en blok blev gravet ud, den skulle med hjem og presses, og derefter sendes op til magister *Porsild*. Øvre ved Tasiusaq traf vi de mennesker, der var med »Meldorf« – *Laurent* har altid et følge med sig på sine rejser. Der var pastor *Anda Hoegh*⁶⁸ og frue, *Hans Lyngé*⁶⁹ og en masse grønlændere. Til Qagssiarssuk må folk kun komme i embeds medfør og med skriftlig tilladelse fra Styrelsen.

Så var vi til kaffemik hos *Hanserák* (bordet gyngede stadig lige lystigt), og så skulle vi pludselig ud at spise noget mad på »Meldorf«, skønt vi havde spist hele dagen. Vi sad og døde lidt i kahytten, men så

ville *Laurent* være alene og alle blev kostet i land. Jeg var hjemme, da det mørkede og skulle så malke, men genderne var ikke, hvor de plejede at være.’

Interview til Berlingske Tidende 1956

Fra januar 1949 tilforordnedes Laurent Grønlandskommissionen i København. Kommissionens arbejde afsluttedes i foråret 1950. Her tog Laurent så beslutningen om at ophøre med arbejdet i Grønland. Hans tilskyndelse hertil er ikke helt klar, men det formodes, at han følte sig forbigået i den lægeadministrative nyordning, der bl.a. omfattede oprettelsen af et landslægeembede. Laurent var på dette tidspunkt 55 år. Han begyndte så den odysse, der er beskrevet i indledningen. Han kom aldrig mere tilbage til Grønland.

I august 1966 blev Laurent interviewet af journalist Helge Christensen fra Berlingske Tidende med henblik på artikel til Grønlandsposten. Af Laurent's noter desangående skal anføres følgende dialog:

– Spørgsmål: De gav Grønland 27 år af Deres liv, hvad gav Grønland Dem?

– Svar: Alt, for Grønland blev mit hele liv og er det stadig i mine tanker. Jeg lærte hurtigt grønlænderne at kende og syntes, at jeg efterhånden forstod dem. Som patienter var de de letteste mennesker at have med at gøre og behandle, fordi de havde ubegrænset tillid til deres læge. Forsøgte man at fortælle dem, hvad en kommende behandling gik ud på, f.eks. hvis de skulle igennem en stor operation, og man derfor gerne ville, at familien og den pågældende skulle være klar over situationen, så svarede de altid: Nakorssak, det overlader vi helt til dig.

Jeg husker dog, at en grønlander engang bragte mig sin kone fra en boplads i distriktet, hvis jordemoder havde stillet den helt rigtige diagnose: Blindtarmsbetændelse. Hun havde åbenbart også skildret situationens alvor og gjort dette lovlig drastisk, for manden, som havde travlt og skulle på fangst under vanskelige isforhold, sagde til mig: 'Når min kone er død, så må du sende liget hjem til mig'.

– Hvordan gik det så?

– Jeg kunne heldigvis sende en rask og levende kone hjem til ham, men danske på stedet kaldte hende i mange år for 'liget fra Narssaq'.

Enhver læge, som i min tid kom til Grønland, måtte selvfølgelig påtage sig en hvilken som helst vanskelig opgave, når nødvendigheden bød det. Der var kun én læge i hvert distrikt dengang, det var umuligt at få assistance, og man fik nu og da virkelig opgaver, som man ikke havde drømt om at blive stillet over for med den uddannelse, man havde. Nøden lærte én at spinde, ofte stod heldet én bi og erfaringen blev en god lærerester.

Årene i Grønland var dejlige for mig, så gode at jeg var lykkelig for senere at komme til at arbejde blandt eskimoer i Alaska og Canada, i egne og blandt mennesker, som mindede mig om Grønland og grønlanderne' (fig. 10 og 11).

Hans L ynges nekrolog over Laurent 1968

Blandt Laurent's mange tuberkulosepatienter i Qaqortoq/Julianebåb var Grønlands store maler og billedbugger, Hans Lyng. Hans Lyng var uddannet til kateket og lærer ved seminariet i Nuuk/Godthåb, men måtte opgive

Fig. 11: Laurent foran sygehuset i Aklavik, North West Territory, Canada hvor han arbejdede 1950-55.

dette erhverv på grund af tuberkulosen. Han kom så til at fungere som en slags assistent og altnuligmand hos Laurent. Med årene udvikledes et varmt venskab mellem dem. Hans Lyng blev en stor beundrer af Laurent. Han følte sig overbevist om, at det var Laurent's fortjeneste, at han overlevede tuberkulosen. I parentes skal dog bemærkes, at Hans Lyng imod Laurent's råd undslog sig for at få foretaget en lungeplastik. Han syntes dødeligheden var for høj, og søgte i stedet at hærde sig ved vandringer i fjeldet. Tiden viste, at det lykkedes.

Efter flere tilfælde af myokardieinfarkt (blodprop ved hjertet) igennem hans sidste leveår, blev Laurent's hjertetilstand stadig ringere. Da han således sidste gang besøgte Hans

Lynges på dennes daværende bopæl i Søllerød i efteråret 1967 var han svært påvirket af hjertelidelsen og den 20. marts 1968 døde han af et nyt myokardieinfarkt på Århus kommune-hospital. I Foreningen Kalatdlit's månedsskrift bragtes i april 1968 Hans Lynges nekrolog over Laurent, en nekrolog der på gribende måde tolker grønlændernes kærlighed til Laurent. Vi vil lade denne nekrolog danne afslutningen på skildringen af en af Grønlands helt store læger:

'Dr. Laurent

Axel Laurent-Christensen var et menneske, man aldrig glemmer, når man har truffet ham. Han var distriktslæge i Julianehåb på en tid, da vi endnu havde de gamle tilstande: Udadtil en hyggelig atmosfære af 'De glade smils boplads'⁷⁰, hvor alle kendte hinanden og var tilfreds med den lod, skæbnen havde tildelt dem. Mange var vel også virkelig lykkelige dengang.

Vi havde aldrig kendt andet, og ikke ret mange så medaljens bagside: elendigheden, som lå i fattigdommen, mangelen på oplysning, dårlige sociale forhold, manglende hygiejne (den vidt udbredte gonorrhoe og den alvorlige dødsårsag tuberkulosen), ansvarsløsheden, når folk pådrog hinanden smitte eller viste manglende pligtfølelse overfor børnene og overfor arbejdstiden. Så var der den så småt begyndende kriminalitet og mindreværdskomplekserne, der udtrykte sig i den navnløse, men allestedsnærværende utilfredshed, tilsyneladende uden gyldig grund.

Den almindelige opfattelse, at problemerne var rester af vor nationale oprindelse, deltes ikke af *Laurent*. Han så og

forstod ondets rod og havde så megen sympati med de mennesker, der for ham var 'jordens bedste', at han viede sit liv og sine bedste arbejdsår til at prøve at hjælpe dem. Hans opfattelse af, hvordan man skulle hjælpe grønlænderne, kolliderede ofte med de bestående regler, og det var velkendt, at han mente, at man gjorde for lidt for at hjælpe os.

Laurent var det uegennyttigste menneske, jeg har kendt. Folk kunne opsøge ham til alle tider, og han brugte egne midler til at hjælpe andre. Folk kunne disponere over ham ubegrænset.

Hans ungdom var fuld af sang og musik, især da hans søster *Agnes (Hedemand)* boede i samme by. En sang han holdt meget af var 'Der er mennesker, der altid går som de gik kongebud'. Sangens ord kom, synes jeg, til at passe udmærket på ham selv i hans liv, som var fuldt af krævende arbejde og tungt ansvar, og altid lyste det op, hvor han kom, for han forstod af skabe fest.

Under epidemierne, som forekom så ofte dengang, var *Laurent's* arbejdsbyrde uhyre stor. Under skarlagensepidemien måtte han en måned sove fuldt påklædt på divanen for hurtigst muligt at komme, når der var bud efter ham. Under en forkølelsesepidemi midt om vinteren havde han været så overanstrengt, at han under de natlige sygebesøg var faldet i en snedrive og blev liggende, ude af stand til at rejse sig igen. Tilfældigt forbigående havde da hjulpet ham hjem.

To episoder står særligt tydeligt i min erindring. Den ene var, da hele Julianehåb var på en hvalfangst på isen 1931. Da omkom en efterskoleelev ved at

falde gennem isen. Selv om det frøs 15° klædte *Laurent* sig af og dykkede for at få fat i ham. To gange måtte han kravle op igen, fordi kulden føltes så stærk, men den tredje gang han dykkede, kom han op medbringende drengens lig. Han vidste godt, at drengen for længst var død, og da jeg spurgte ham, hvorfor han gjorde det, sagde han, at han gjorde det for at skåne hans stakkels forældre så meget som muligt, for der var mange hajer i farvandene på grund af de sårede hvaler.

Den anden episode var engang et sent efterår, da han led ulidelige smerter af nyresten. Det var til sidst så slemt at han besluttede, da det sidste skib ankom til byen, at rejse hjem for at blive opereret. Meddelelsen om denne beslutning blev i byen modtaget med forskrækkelse og bekymring. Den sidste aften blev jeg længe siddende ved hans seng. Han var faktisk meget ulykkelig over at skulle forlade os og lade os i stikken. Forpint som han var, sagde han: 'Jeg ville ønske, at forholdene var sådanne, at grønlænderne kunne hjælpe mig, som jeg altid har hjulpet dem'. Jeg fandt mig selv i at sige: 'Nu skal det vise sig, hvis kærlighed har været stærkest, din eller grønlændernes. Tænk på alle de mennesker, der i disse stunder med sorg, tænker på din sygdom og bortrejse'. Næste morgen stod jeg tidligt op for at sige farvel til ham, og han mødte mig glædestrålende og sagde: 'Jeg bliver. Grønlændernes kærlighed har alligevel været stærkest. Stenen gik i nat!'

Grønlænderne mødte ham med tillid og solidaritet. 1933-39 repræsenterede han Julianehåb i Landsrådet.

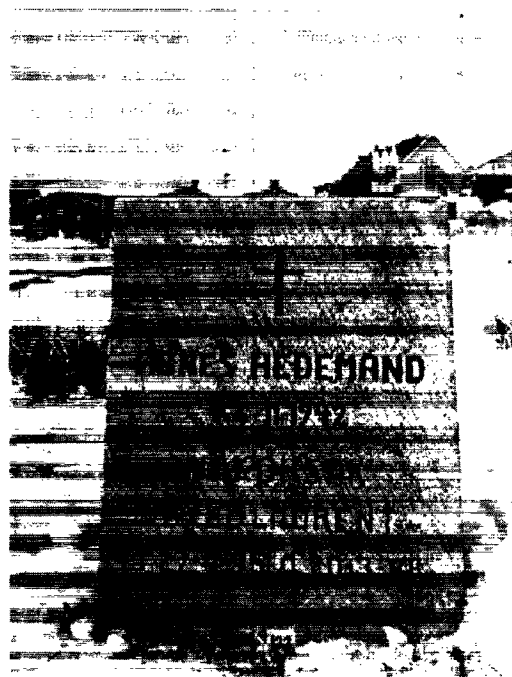

Fig. 12: *Laurent's* og *Agnes Hedemands* gravsted på 35-kirkegården i Nuuk/Godthaab.

Der var ingen i Grønland, der helt forstod, hvorfor han forlod Grønland. Man forstod blot, at hans danske æresbegreber havde gjort det umuligt for ham at fortsætte, fordi han følte sig forbigået af forfremmelserne. Vi havde haft brug for hans store erfaring under samfundets opbygning. Men i alle årene stod vi i brevveksling. Det var da ganske naturligt, at han efter mange års udlændighed hjemkommen opsøgte grønlænderne i Foreningen Kala'tdlit, hvor de unge mennesker, der kun kendte ham af omtale, hurtigt lærte at elske ham.

Laurent var et stort menneske, stor i sin kærlighed og dybe forståelse af menneskenes nød. Han var en stor dansker og god repræsentant for Danmark. Han tog aldrig imod med een arm, men rakte

efter en med begge hænder. Som sådan vil han altid stå i min erindring.

Hans sidste ønske var, at hans aske skulle stedes til hvile i Grønlands jord. Det ville være en berigelse for vort hjemlands jord at få hans aske.

Hans Lynge'

Dette sidste ønske blev jo så opfyldt (fig. 12).

Noter

- 1 *Holger Thorborg* (1883-1945), overlæge ved sygehuset i Hornsøld 1915-45.
- 2 *Laurent's* efterfølger som læge i Aklavik, den inden for arktisk medicin berømte læge *Otto Schaefer* har skildret mødet mellem de to læger i *Circumpolar Health* 90, University of Manitoba Press 1991, pg. 8-11.
- 3 Niesen er medforfatter af nærværende artikel *Kirsten McCord*, på daværende tidspunkt gift med *William M. McCord*, professor i socialvidenskab ved Rice University, Houston, Texas.
- 4 *Troels Brandt* (1909-92), kunstmaler, portrætterede *Laurent* i 1942.
- 5 *Morten Porsild* (1872-1956) botaniker, leder af Arktisk Station i Qeqertarsuaq/Godhavn 1906-46.
- 6 *Agnes Christine Laurent-Christensen* (1894-1942), *Laurent's* ældre søster, gift 1926 med *Thorvald Victor Hedemann*, der i 1930-39 gjorde tjeneste som assistent og bestyrer i Qaqortoq/Julianehåb, fra 1940 handelschef i Nuuk/Godthab.
- 7 Lægeboligen var ret rummelig og oprindeligt opført i Sisimiut/Holsteinsborg i 1908 og flyttet til Aasiaat/Egedesminde i 1916.
- 8 *Valdemar Laurent-Christensen* (1897-1924), *Laurent's* yngre broder, tidligere ansat ved kryolitbruddet i Ivigtut, død af tuberkulose.
- 9 *Linar Laurent-Christensen* (1900-55), *Laurent's* yngre broder, tidligere ansat ved kryolitbruddet i Ivigtut.
- 10 *Jens Daugaard-Jensen* (1871-1938), inspektør for Nordgrønland 1900-12, direktør for Grønlands Styrelse 1912-38.
- 11 *Knud Balle* (1877-1928), provst for Grønland 1912-19, søn af seminarieforsøger *Nicolai Edinger Balle* (1839-1900).
- 12 *Sylvester Mathias Saxtorph* (1890-1963), distriktslæge i Ilulissat/Jakobshavn 1923, kredslæge Nordgrønland 1927, kredslæge for hele Grønland 1941-47, medicinalkonsulent for Grønlands Styrelse 1948-60. Landslægebåden i Nuuk/Godthab (1959-90) hed »Saxtorph«.
- 13 Standsning af tuberkulosesmitten i de små snævre boliger blev et hovedsigte for tuberkulosekampagnen i 1950'erne.
- 14 *Gabriel Tryde* (1860-1951), læge, formand for Sundhedsstyrelsen 1918-28.
- 15 Da Aasiaat/Egedesminde blev selvstændigt lægedistrikt i 1916, omdannede man det gamle gæstehus fra 1906 til sygehus med to sygestuer foruden med plads til 9 senge og 3 stuer med 6 senge foroven, samt bolig for sygeplejersken. Senere blev der foretaget ombygninger og udvidelser, men sygehuset blev anvendt helt til 1958, da det blev nedrevet for at give plads til det nuværende.
- 16 *Age Sigurd Hoppe* (1887-1937), speciallæge i brystsygdomme, stiftslæge på Vallo 1924-37.
- 17 *Erik Bay-Schmidt* (1890-1936), distriktslæge i Qaqortoq/Julianehåb 1920-30.
- 18 'Lægekonsulenten' må have været *Alfred Bertelsen* (1877-1950), der var medicinalkonsulent for Grønlands Styrelse 1928-48. Uoverensstemmelserne mellem *Laurent* og *Alfred Bertelsen*, begge særdeles velansete læger i Grønland, skal sandsynligvis ses i lyset af *Laurent's* homofili.
- 19 Qaqortoq/Julianehåb lægedistrikt omfattede dengang de nuværende lægedistrikter Nanortalik, Qaqortoq/Julianehåb og Narsaq. Distriktet strakte sig således fra Kap Farvel i syd til Kobberrminebugten i nord.
- 20 Det var Qaqortoq/Julianehåbs tredje sygehus. Første etape var opført i 1908, udvidet 1925-26, 1932 og 1948. I 1933 opførtes en liggehal til tuberkulosepatienter.
- 21 *Ulf Gad* (1908-90), assisterende læge Qaqortoq/Julianehåb 1934-35, tuberkuloseoverlæge i Holbæk 1947-78, under orlov overlæge ved Dronning Ingrid's Sanatorium (SANA) 1956-58.
- 22 Pneumothorax er en luftindblæsning i lungesækken, den under normalomstændigheder lufttomme spalte mellem lungens overflade og brysthulens inderside. Udføres sædvanligvis ublodigt gennem en kanyle. Hensigten er at få lungen til at falde mere eller mindre sammen, da der er erfaring for at tuberkulosen opheler bedre i lufttomt lungewe. For at opnå et tilstrækkeligt lungesammenfald er operativ løsning af sammenvoksninger og ribbensforkortning ikke sjældent nødvendig. Det er ikke helt klart, hvilke operationstyper *Laurent* beherskede og anvendte.

- 23 *Poul Ibsen* (1881-1960), kolonibestyrer Qaqortoq/Julianehåb 1928-29 og 1930-37.
- 24 *Lindemund Walsøe* (1880-1936), fra 1915 den første bestyrer af statens færcavlsstation i Qaqortoq/Julianehåb. Havde lært færcavl i Australien. Bragte i 1914 175 islandske får via København til Grønland.
- 25 *Christensen A.L.* Undersøgelser over tuberkulosens udbredelse og former i et vestgrønlandsk lægedistrikt. Ugeskrift for Læger 1941, pg. 476.
- 26 *Christensen A.L.* Scarlatina under polymorf streptococepidemi i Julianehåb distrikt, Grønland, 1935-36. Nordisk Medicinsk Tidsskrift, Helsingfors 1937, pg. 88.
- 27 *Marie Kleist* (1879-1963), jordmoderuddannet fra Rigshospitalets jordmoderskole 1905. Arbejdede herefter mange år i Qaqortoq/Julianehåb, hvor hun har uddannet mange grønlandske jordemødre (bl.a. den kendte *Sofie Jørgensen* fra Ammassalik).
- 28 *Alf Bjerre* (1901-84), lærer ved seminariet i Nuuk/Godthåb 1928-29, forstander for efterskolen i Qaqortoq/Julianehåb 1930-39.
- 29 *Eivind T. edel*, assistent i Qaqortoq/Julianehåb 1933-35, fg. bestyrer i Ammassalik 1938-40, bestyrer Qaqortoq/Julianehåb 1947-48, sluttede som handelschef i Maniitsoq/Sukkertoppen 1957-58.
- 30 *Italo Balbo*, italiensk general, tilhørte fascistpartiets inderkreds og var ved Italiens indtræden i 2. verdenskrig i juni 1940 generalguvernør i Libyen. Blev hurtigt efter krigsudbruddet erstattet af general *Graziani*.
- 31 *J.C.W. Kruse* (1880-1964), ambassadør, kammerherre.
- 32 Gadames, oase beliggende hvor grænserne mellem Libyen, Tunesien og Algériet mødes.
- 33 *Knud Faber* (1862-1956), professor i medicin ved Københavns Universitet 1896-1932, medstifter af Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse 1901.
- 34 *Gustav Berg* (1908-86), assisterende læge Qaqortoq/Julianehåb 1938-39, distriktslæge Ilulissat/Jakobshavn 1940-45.
- 35 *Knud Adolph Winge* (1899-1962), overlæge ved Centralstationen for Tuberkulosens Bekæmpelse, København 1935-62.
- 36 BCG-vaccine fremstillet ud fra bacillus Calmette-Guérin, en ikke-virulent stamme, der fortrinsvis giver anledning til kvægtuberkulose, men sjældent angriber mennesker.
- 37 *Einar Mikkelsen* (1880-1971), polarforsker og forfatter, grundlægger af Ittoqqortoormiit/Scoresbysund 1925, inspektør i Ostgrønland 1933-50.
- 38 Kaptajn *Otto Johannes Nielsen* blev specielt under 2. verdenskrig en populær skikkelse i Grønland som fører af kystfartøjet S/S »Julius Thomsen« (i daglig tale »Jutho«), opkaldt efter kemikeren *Julius Thomsen* (1826-1909), der havde udført banebrydende arbejder med kryolit.
- 39 Den nyudnævnte canadiske konsul hed *K.P. Kirkwood*.
- 40 Den korrekte dato var den 2. juni.
- 41 En illustration af *J.R. Penfield's* modtagelse som amerikansk konsul i Nuuk/Godthåb den 22. maj, 1940 findes i *Gad F.* Grønland. Politikens Forlag 1984, pg. 276.
- 42 *Alf Erling Porsild* (1901-77), søn af *Morten Porsild*, botaniker, dr. phil., fra 1926 i canadisk tjeneste, canadisk konsul i Nuuk/Godthåb 1940-43.
- 43 *Aksel Svane* (1898-1991), landsfoged for Sydgrønland 1932-47, varetog grønlandske interesser i USA og Canada 1941-45.
- 44 *Eske Brun* (1904-87), landsfoged for Nordgrønland 1939, direktør for Grønlands Styrelse 1949, departementschef 1950.
- 45 *Tage Nielsen* (1906-97), direktør, bosat i USA fra 1939, chef for det danske generalkonsulat i New York's Grønlandsafd. 1942-46.
- 46 *C.W. Thomas*, USA, blev senere admiral og var den der sørgede for *Laurent's* tur med Coast Guard kutteren »Northwind« til de beboede steder langs Alaskas kyst juli-september 1950. *C.W. Thomas* udgav i 1951 bogen 'Ice is where you find it', hvor han i kapitel 32 under overskriften 'One man's burden' skildrer *Laurent's* indsats i Qaqortoq/Julianehåb. (Publishers The Bobbs-Merrill Company, Inc., Indianapolis and New York, 1951).
- 47 *Jens Foged* (1897-1956), overlæge og professor i kirurgi ved Bispebjerg Hospital.
- 48 *Knud Oldendorp* (1892-1975), landsfoged og formand for Sydgrønlands landsråd 1924-32, direktør for Grønlands Styrelse 1938-48.
- 49 Filmen 'Palos Brudfærd' er beskrevet i Tidsskriftet Grønland 1984; 32: 93-152.
- 50 *Hélge Schultz-Lorentzen (HCL)* har oplyst, at han efter at have fundet *Laurent's* beretning i 'Fremads Almanak' foranledigede den kopieret og rundsendt til Julianehåb Museumsforenings medlemmer i 1979. Beretningen var meget nær enslydende med den her angivne. Væsentlige afvigelser er i det følgende anoteret med støtte fra 'HSL'.
- 51 *Carl C.A. Gabel-Jørgensen* (1895-1966), senere oberst, slotsforvalter på Kronborg. Var næstkommanderende på 7. Thuleekspedition. Var geodet, men

- næppe i særlig grad søkyndig. Forfatter af: Report on the 6. & 7. Thuleexpedition. Meddel. om Grønland 1940; 106: 1-270.
- 52 Instruktørens navn var *L'r. Dalsheim*.
- 53 *Signe Vest* (1909-80), sygeplejerske i Ammassalik 1933-55. Biografi: *Helius S. Signe Vest*. Tidsskriftet Grønland 1994; 42:168-74
- 54 Ca. 800 somil fra Ammassalik til Qaqortoq/Julianehåb.
- 55 Det drejer sig her sandsynligvis om en erindringsforskydning hos *Laurent*. Det er veldokumenteret, at transporten foregik med motorbåden »Kivioq« forført af soløjtnant *L.L. Tegner*. Det var således også *Tegner*, der kravlede ud på bavsprydet. *Gabel-Jørgensen* og *Witttrup-Hansen* var ikke med. De kom sammen med fotografierne frem senere med båden »Dagmar«, forført af *Witttrup-Hansen*. Med på »Kivioq« var derimod *Knud Rasmussens* gamle ven, den tidligere andemanager *Kristian Poulsen* (Autdlårutå) som kendtmand. Hans søn *Barnabas* kom ombord i Frederiksdal. Turen varede fra den 12. til den 15. oktober. »Kivioq« er omtalt af *HSL* i Tidsskriftet Grønland i artiklerne: »Kivioq« – skibet der er ved at dø – af skam (1989; 37: 178-84), »Kivioq« bjærget (1990; 30: 68), Kysttrafikken og forsyningstjenesten i Grønland under 2. verdenskrig (1996; 44:285-306), og Geodæternes bla både og geologernes røde (1999; 47: 283-308).
- 56 Lægeboligen var bygget 1886.
- 57 *Fyrrind Bastholm* (1904-89), assisterende læge Qaqortoq/Julianehåb 1933-34.
- 58 *Frik Dahl* (1896-1979), var på besøg hos sin gamle ven og spejderkammerat *Svend Hertling*, der var præst i Qaqortoq/Julianehåb. Han satte gang i spejderarbejdet i byen. Blev senere flagfabrikant med forretning på Norrevold (oplyst af *HSL*).
- 59 *N.O. Petersen*, kaptajn på »Hans Egede«, der den 27. februar 1942 afsejlede fra Ivigtut mod New York, nåede aldrig sit bestemmelsessted. Sandsynligvis ramt af tysk torpedo, alle 23 besætningsmedlemmer omkom (*HSL*).
- 60 *Gunnar Krogh-Lund* (1900-85), læge, udsendt af Statens Seruminstitut til Nordgrønland 1928-29, og 1931-33 for at undersøge risikoen for overførelse af tyfus fra slædehunde til mennesker.
- 61 Den 24. oktober 1933.
- 62 *Hertuf Zable* (1873-1941), kammerherre, dansk gesandt i Berlin.
- 63 Den 21. december 1933.
- 64 Kanonen står den dag i dag foran Julianehåb museum (*HSL*).
- 65 *Gunnar Axel Nielsen Meldorf* (1866-1912), som lægebåden var opkaldt efter, var distriktslæge i Qaqortoq/Julianehåb 1897-1903. Forfatter af en lang række meget valide videnskabelige artikler om sygeligheden i Sydgrønland.
- 66 *Hanseråq Frederiksen* (1922-95), søn af *Otto Frederiksen* (se note 67), færeholder i Tassiusaq ved Sermilik fjorden.
- 67 *Otto Frederiksen* (1890-1957), kom i 1924 til Qassiarsuk som den første færeholder på stedet.
- 68 *Anda (-Andreas) Hoegh* (1892-1978), vestgrønlandsk præst, i en periode i 1960'erne forstander for Grønlanderhjemmet i København, gift med *Kistaråq* (1896-1969).
- 69 *Hans Lynge* (1906-88), vestgrønlandsk maler, digter og billedhugger.
- 70 'De glade smils boplads' er navnet på en etnografisk-folkloristisk roman, skrevet 1909 af øjenlægen *Carl Martin Norman-Hansen* (1861-1947).

Formanden for Det grønlandske selskab, *Helge Schultz-Lorentzen* og professor, tidligere rektor *Robert Petersen* takkes varmt for hjælp ved artiklens udformning og for mange uundværlige personoplysninger.